

A színi élet (m) dzsi pi-esze

I. „Luzsnyánszky Róbert”

A 90 éve született Sík Ferenc emlékére

„AKASZD FEL!...” – még köszönni se volt időm a hökkenetes szólításra, amikor beléptem a *Népszabadság* kulturális rovatának titkárságára. Az ajtóval szemközti ablaknál a fotelben terpeszkedő sötétszemüveges úr látván zavart némaságot, vigyorodva folytatta: „A kabátodat, ne magadat!” Többen ismeretlenek ácsorogtak, beszélgettek, de csak őt ismertem fel: Molnár Gál Péter!

(Egyszeri emlék villant elő. 1968, tavaszutóján Kaposváron, a Kapos szálló halljában a Dunántúli Színházak találkozóján a rendelt szállására gyülekezett a népség; magam pénztelen rajongóként, ötforintos turistaszállásra várva, a portás leültetett. Majd ha elintézi a hivatalosokat, megnézni, tud-e ágygal szolgálni. Spektákulum nézőjeként ámultam a híresek; a szakma felvonulását kívülről, alkalmi zsöllyéből figyeltem elvtársakkal és a lapok ítézseregével. Erős pillanatként rögzült, amikor a magas, szemüveges úr egy hölgy társaságában a pulthoz lépett, és nyakát meresztve, száját csücsörítő finomkodással szólította a hotel kulcsárját: „Népszabadság: Molnár Gál Péter és Vonyecz Mária.” A portás naplójába pillantott, s hogy a vaccsoló vendég nevét nem találta, tapintatosan ismételni kérte az urat. Aki újólag nyaktornászva, kitarzott artikulációval ismételt: „Moolnár Gál Péter és Voonyecz Máária.” A hotel őre bólintott, a kulcsért nyúlt, s a pár a lifthez vonult. A hölgy: Ronyecz Mária egy esztendeje a Nemzeti Színház tagja.)

1970. OKTÓBER 2-án, pénteken délre szólított a távirat, miszerint Pándi Pál, a *Népszabadság* kulturális rovatának vezetője találkozóra invitál. Talány és szorongás kísért, fel a Blaha téri agykombinát azt se tudom hányadik emeletének titkárságára, ahová alantról irányítottak. Néhány nappal előtte érkeztem a fővárosba, ahol jó, ha tucatnyi személyt ismertem és ismert engem, hogyhogy a *Népszabadság* már értesült albérleti helyemről? Az akasztási szívesség után leültettek, várjak, mert Pándi még tárgyalt. Alkalmi páholyban: mintha ott se lettem volna, a szerkesztők Czine Mihályról elméskedtek: átellenben, a Rákóczi úti Fényes Adolf teremben Diószegi Balázs tárlatát Czine ittasan nyitotta meg – így a kedély alapotívuma, ezt variálták. Az alig egy órája történekről ugyan

ABLONCZY LÁSZLÓ (1945) a Nemzeti Színház korábbi igazgatója (1991–1999). Legutóbbi kötete: *Hamlet, a magyar* (2020).

honnan értesültek? – tűnődtem, s a pesti elvtársak hétköznapiságán ámultam: milyen otthoniasan listázzák mások, a nem tetszők perceit!

(Azidótt feszült napokat élt a honi bolsevik élcsapat, mert a novemberi X. kongresszusra készültek, s úgy hírelt, Kádár elvtárs holnapja megroppan. Brezsnyev el se jön, jelezvén: „Janosom Kadarom” főtítkársága bizonytalan. Jelének mutatkozott, hogy Kádárt nem a mozgalmi család, Angyalföld, hanem Csepel jelölte küldöttnek. Csepeli beszédének átírata pedig négy napot késett, mert Pullai Árpád utólag újraírta. Minden rezdülés tehát politikai jelnek mutatkozott a hadak útján; még tán az is hogy névtelen senki magamat munkára szervezik? Mert fél évre Csepelre szólított az újságírói ösztöndíj. Kártyázott Aczél-klubja, örök ellenfélnek tekintették Czine Mihályt, akinek tárlatnyitóját Pándi három hétre rá [X. 24-én], a zárást követően közölte.)

Rezzenetlen hallgattam a belterjes derút. Ám...

VÁRATLAN FORDULAT elnémította a csevelty: kirobbant a szoba egyik oldalsó ajtaja – mint később értesültem: E. Fehér Pál –, s hevülten szólította ácsorgó, lézengő társait: a vasárnapi melléklet anyagait indítsák nyomdába! Mire egyikőjük ünnepélyesen körbetekintett, és közölte: romlatlan műveket közlünk! Szürreális jelenet következett: kinyitotta a hűtőszekrény ajtaját, ahonnan kiemelt egy pakk kéziratot. És társai karéjában vigyorogva lapozni kezdte az anyagot. Dermedten néztem a cinikus szcénát, idegen voltom sem zavarta őket. Ha tekintetem a velük-derülést jelzi, hihettem volna, nekem, az idegennek játszszák a színházat, de nem: a közönyös észrevétlenülben ücsörögtem. Ötven év múltán a fridzsideri leleteket böngészem az *Arcanumban*. Amit akkor nyomdába indítottak: Illyés Gyula írása Váci Mihályról, Moldova György a komlói hitélet-ről tudósított, Agárdi Péter Pázmány Pétert idézte, Hajnal Anna verse mellett Benjámin László az obsitba küldött forradalmárról kesergett. Gyurkó Lászlóval is ünnepelték Major Tamás *Luzitán szörny* című előadását (A szörny csodája). Aztán: Z. Nagy Lajos klapanciája Szentgyörgyi Albertnek ajánlva... – szocialista-népfrontos elegy. Kovászát pedig bizonyára nem a mélyhűtőből, hanem majd lapzárta után gépéből húzta ki E. Fehér a szocialista kultúra világméretes látomásáról (XI. 4.). Még tanakodtak a kéziratok fölött, amikor Pándi szólított; bementem, röpke találkozáson lényege: kritikákat kért. S már mondta is: a Pesti, a szolnoki Szigligeti Színház és Madách Stúdió bemutatóiról 1,5-2 flekkes anyagokat igényel. Tudósításokat inkább, amiről illetett hírt adni, vélhetően Molnár Gálnak már strapás és érdektelen színi estének ígérkeztek. Hamarost elköszön-tem, kabátomat leakasztottam, és távoztam. Lefelé ballagva az elvi magosból, s majd a körúton bandukolva Pándi sejtetése ködlött előttem: próbairatokat kérnek, s ha kedvükre dolgozom, még gyakornoknak invitálnak. Borzadály ütött belém:

Közéjük?!

De hogyan jutottam eszükbe?

(Netán Pándi olvasta volna az Alföldben közölt szerény beszámolóimat Illyés és Németh László-bemutatókról, avagy a Csokonai Színházról és Horváth Árpádról írott dolgozataimat? Debreceni illetékessége okán meglehet, Pándi az ifjak táborába [Koltai

Tamás, Hajdu Ráfis Gábor, Alexa Károly] reménylett gyűjteni? Utóbbi cáfolta egy közeli esemény. Április 17-én a debreceni egyetemi kollégium diáksága beszélgetésre invitálta Pándit, aki faxon előre kérte a kérdéseket, ám a találkozás mégse a remélt rend szerint alakult. Mert a házigazda, Pálffy G. István indításként emlékeztetett, szomorú napot élünk: Váci Mihály és Veres Péter elhunyt. Búcsúztatók hangozzanak el; előbb Cs. Nagy Ibolya poétikus írását olvasta fel Váci Mihályról, majd idézve Gulyás Pál versét a Naplóban megjelent Veres Péter-nekrológom következett. Mire Pándi így indított: „Én a Kardosok Debrecenébe jöttem...” – azonmód nyilvánvalóvá lett: leszázalékolta búcsúztatómat. Vele az Ady Társaság több évtizedes vitájának gyűjtőzinórját lobbantotta, vagyis a „népi–urbánus” viszályt. Éles jónapot: ezek szerint Gulyás Pál és Veres Péter Debrecenét képoiseljük. Pándi nem feledett, véltem, s most próbatétel elé állítja debreceniségemet? Avagy ínség mutatkozik színházi ítésekben, ha rám fanyalodott?... Molnár Gálnak orcám tán rémlett, s ezért is ő szólított belépésemet észlelve. 1967 júniusában a debreceni filmklubban, egykor Mensáros és Latinovits játszóhelyén [az „Ady”-ban] az országos színi találkozóhoz kapcsolva a hazai drámáról rendeztek „szakmai” eszmecserét, ahova hívatlanul beültem. Jó időn át hallgattam él-nevesek fecsegését, főképp az új magyar művekről mondták a semmit. Szót kértem ismeretlenül, néhány tényről említettem a mulasztások dolgában. S egy kérdéssel zártam: a Nemzeti Színház miért a Fáklyalángot újítja fel, amikor a Kegyenc ősbemutatóját Párizsban jegyezték 1965 novemberében, de magyar színpadon még azóta sem láthattuk?! És a Különcöt sem. Valami hasaló-válasszal, talán Both Béla, a Nemzeti igazgatója elintézte. Néhány nap múltán ebédnél anyám kérdezi: mit mondtál azon a színházi beszélgetésen? Mert Demeter Lajos, a Filharmónia debreceni vezetője megállította az utcán, mondván: fia szólására nagy volt a horkanás! Alighanem Molnár Gál emlékezett az elvi-matinéra, és orcámra, tán vigyorgta is a szcénát, miszerint az eszmecsere végkiárúsítása bevégeztetett. Vélhető, már hatvanannyolcas ébredésben, esztendő múlva a debrecenire is utalva összegezte hasonló gyülekezések hiábavalóságát: „Leginkább udvarias közhelyek hangzanak el ilyenkor, gondolattalan vesszőparipák kocognak, a torokpróba felszólalások nem vezetnek sehova.” [Népszabadság, 1968. IV. 30.]

CIKK-RÖPPENTYŰIMET a Hírlapkiadó portáján leadtam, megjelentek, majd jött egy titkársági üzenet: újabb feladatok dolgában keressem E. Fehér Pált! Megbeszéltem időre érkeztem, az akasztatás most elmaradt, a vasárnapi mellékletet sem szerkesztették. Néhány percig időztem Pándi helyettesénél, aki főnöke nevében is közölte: elégedettek írásaimmal, s már rendelte az újabbakat. Felbátorodva én is kértem: Tatabányán amatőr színi fesztivált rendeznek, s írni róla. Azon a pesti őszen kevésbé a nagyszínházak hevítettek, sokkal inkább az amatőr csoportok. Amelyek komoly, igényes munkával közügyi feszültségek gerjedelmében új gondolatokkal és stílusváltozatokkal kísérleteztek. E. Fehér gyanútlanul elfogadta ajánlatomat. Sejtelmem igazolódott: Tatabányán a két legjobb csoportot, a Bucz Hunor rendezte Békaegérharcot (Csokonai) és Halász Péter együttesének Mindenki csak ül meg áll és nem csinál semmit című előadását nem engedték a döntőbe. A kongresszusi ájer is áthatotta még az amatőrös eseményeket is. A fiatal együttesek élesen és játékos iróniával a jelen feszültségeit,

országos légkörét jelenítették meg a színpadon. A cikket közölték. A verseny alakulását nem tudattam, de a két társulatra mint minőségi-alkotó példára hivatkoztam. A továbbiakról már távolról és töredékesen értesültem.

(Ha két debreceni találkozik...: Bata Imre, aki Bucz Hunort debreceni egyetemistaként is már becsülte, együttesének híve, cikkem megjelenésének délelőttjén villamoson találkozott valami sötét családi ügy okán Debrecenből emigrált Bőgel Józseffel. Aki évtizedeken át éber színistrapásként a minisztérium küldötteként működött, ajkán szokott fénylő nyálcsorgással szidta Batának a harmadik debrecenit, vagyis tévelygő írásomat. Mire szóváltásukat Bata összegezvén hatalmas pofont lekevert Bőgelnek. A villamos pedig tovább zötyögött. Békaegérharc? ...! És ha nem előbb, a csattanó svungja Bőgelt a Népszabadságig röpihette, hogy a műkedvelés kondícióját szocialista-realista dimenzióba terelje. Nyoma nincs a belügyi levéltárban, de gyanítható az elvtársi és az éberségi szakosztály is működhetett; vagy az aczéli magosból telefonozhattak Pándiéknek, mert a spiclitagozat is pirosra állíthatta a szemafort. Iratok igazolják: ezidőt Buczot és Halászt a belügy már a látókörébe vonta. Bár az is valószínűsíthető, hogy Molnár Gál örök jólétesültként vigyorosan jelezte Pándiéknek az amatőr-találkozó eredményét és cikkem kontráját.)

Ám az én sorsom égi megváltása is ezekben decemberi napokban következett. 1970. december 16-án este Bucz Hunor próbáját néztem, a Csepeli Munkásotthonban Zrínyi-előadásukkal gyötrődtek; *Befed ez a kék* címmel a fiatalok néhez versek, óidők veretes magyar nyelvét, ritmusát kemény elmélyültséggel ízelették. Sokadik ismétlést unva, valami elevenséget keresve, hátranéztem, s dermedt ámulat csapott belém: egy elegáns, hosszú hajú, szőke, csoda-sugárzóan szép leányka rezzenetlenül figyelte a színi eseményeket. Meredtem rá, de akárhogy is bűvöltem, tekintete nem ernyed felém. Próba után megszólítottam; először jár itt, mondta, érdeklődőként köszönt be a társasághoz. A buszmegállóig kísértem, közben nevemet, társulati illetékességemet kérdezte, mire közölte: cikkeimért ő számfejt a *Népszabadság* utalásait. Merthogy elvtársi családja híján, 19 pontja se volt elég a magyar-francia szakra, egy ismerőse a Hírlapkiadó Vállalat pénzügyi osztályára segítette, s remélte, újra és sikerrel próbálkozhat. Nyugtattam, velem már aligha bajmóldik a jövőben; a *Népszabadság*ból eltűnök hirtelen... Jól gondoltam: a rendelt anyagok sorában Simon Zsuzsa harsány cigányrevüjéről jámbor méltatásom még megjelent, de a Vidám Színpad Alfonzóval spékelt, ízlésficamos gyermekkabaréjáról írott cikkem a *Népszabadság* hűtőjébe fagyott. Ezzel bevezettnek tekintetem légyottomat az MSZMP lapjával. Tanonc-pestiségem első próbatételén ép lélekkel túljutottam.

(Örökös megváltásként pedig égi és földi gyarapodás: Magda immár félszázada szívbéli szeretetben és hűséggel, gazdasági ügyeink felelőseként is viseli páros összetartozásunk gondjait. Ami pedig Magda egyetemi polgárságát illeti: Czine Mihály a felvételi bizottság tagjaként óvta, nehogy újra jelentkezzen, mert magas pontszáma továbbra is érvényes. Szavát igazolva cselekedett is: Magda 1971 őszén elkezdhette tanulmányait. S a következő szeptemberben majd Mihály hívására utaztunk Farkaslakára Tamási Áron emlékművének avatására [1972. szeptember]. Kereken sorsos az élete: tanügyi évtized,

a strasbourgi és a párizsi évek sodrásából a Nemzetiben végezve, utóbb Magda a Tamási Kuratórium elnökeként újra Farkaslakára érkezett, hogy szülötte nagy fia végrendeletes ügyeit szolgálja.)

A Népszabadság szerkesztőségében pedig soha többet nem jártam, Pándi Pállal és E. Fehér Pállal nem találkoztam. Molnár Gál Péternek köszöntem, ha láttam, de vele is az akasztási blüett volt az első és utolsó jelenésem. Ami pedig „Luzsnyánszky Róbert”...

A RIVALDAFÉNY ÁRNYÉKÁBAN címmel III/III-as jelentéseinek gyűjteményét illeti (szerkesztő: Fonyódi Péter. *Kapu*, 2004), mint érintett tudatom: bennem semmi felháborodás nem él. Elismerésbe csomagolt kritikája pedig méltányos: az ő látószögében és pártos spicliként igazán szeretettel minősített: „nem mentes bizonyos nacionalista eltúlzásoktól sem”. Árnyalt és tapintatos fogalmazás. „Luzsnyánszky” főnökei a pártlapban az osztályharcot zsidó-népi viszályra váltva, az időben fáradhatatlanul háborúztak, s vezércikkekben narodnyikoztak. Ahogy „Luzsnyánszky” jelentését olvasom, időleges tartója, Csiha László rendőrfőhadnagy ügyemben trehányan adatolta találkáját a „Százraz” fedőnevű T lakás eseményéről. Mert iratának homlokán 1974. március 6-ára jegyezte a randevút, de a jelentésben „Luzsnyánszky” közlése már 1975. március 13-ai dátumozással olvasható. Utóbbi a hiteles, mert a spicliszervezet nevében két küldött 75. június végén volt szíves hozzám látogatni. Oka pedig: kölcsönös baráti szövetséget ajánlottak. Csábakciójukra készülniük kellett, vélem én, kései bölcselőként, ehhez igényelték „Luzsnyánszky” eszét, ám kevésre juthattak. „Luzsnyánszki” ugyanis tájékoztatatlannak mutatkozott felőlem. „Színikritikusnaknak” minősít, holott akkor már a *Magyar Hírlap*nál oszlóban voltam. Alexa Károly rovatvezetőnek, akivel egyetértő cimboraságban némiképp áthangoltuk a belterjesek uralmát, így programos lett a határon túli ügyek képviselője is, az Agárdi Péter vezette pártvizsgálat nyomán távoznia kellett 75 januárjában. Amúgy magyarhírlapos négy évemben jó, ha öt kritikát írtam, azt is Alexa idejében, mert előtte nagybetűztem az MTI telexeit, és kisriportozni jártam az országot. Kritikus voltam nagyzó tévedés. Mondhatom úgyis: MGP hasalt. Jelentését olvasva igazolódik: „Luzsnyánszky” voltaképp semmi értesüléssel nem szolgált rólam, másutt (*Alföld*, *Forrás*, *Tiszatáj*) közölt írásaimat nem ismerte. Így szűk szakmai rajzolata az *Alföld*ből ihletett, 1974 júliusában közölt színházi dolgozatomról fellengzős becsüléssel nyilatkozott. Tények, cáfolatok híján és hivatkozás nélkül jelzőzött, pontosabban: blöffölt. Hónapok múltán cikkem már csak sejlett előtte, így rutinnal imitálta mindentudását. Írásomra is csak azért emlékezhetett, mert jó időn át parazslott a hangulat: ellene Várkonyi Zoltán, a Vig igazgatója és a Főiskola rektora az *ÉS*-ben háborgott, pártos feddés is érkezett az *Alföld*höz: Kerényi Imre ügyészkedett még az őszön. „Luzsnyánszky” megkésve szakvéleményezett; „értékes és pontos megállapításokat” észlelt színi iratomban. Ami szerint: „Jó kezelés és nevelés mellett rendkívül hasznos kritikus egyéniséggé nőheti ki magát.” Ám pedagógiai javaslata nem érdekelte a Csiha-kommandót, amikor 75 júniusa végén kísértetni jöttek. Kevés munícióval

érkeztek; „Luzsnyánszky” nem szolgált semmi zsarolható ténnyel. Csiha éberfőnök irata tudatja feletteseit: a III/III-4-c alosztály „a III/III-4-a alosztály kérésére írtam le vele, aki egyik célszemélyük aktív kapcsolata. A jelentés ellenőrzöttnek mondható, mert tartalmában megegyezik technikai úton szerzett ismeretekkel.” A „Luzsnyánszky”-irat szerint a megbízás egy „kapcsolat” közelítését igényelte, de a júniusi vendégségre társaságomban már kettőre változott. Minthogy otthon telefont nem birtokoltam, a „technikai út” a szerkesztőségi készülék lehallgatása művészi-szakmai fordulatának tekintendő. Ma is tűnődöm: márciusban Csoóri Sándort, avagy Sütő Andrást célozták-e, mert június végén már mindkettejük közeli tudósítását igényelték. Alighanem előbb (március) Csoórirra gondoltak. Sütő aztán következett: 75 áprilisában Harag György Kolozsvárott a *Lócsiszárral* elkezdte Sütő-sorozatát. Elmentem a bemutatóra, majd júniusban átcsempészttem a *Csillag a máglyán* kéziratát, amit a szerző kérésére Szakolczay Lajosnak adtam át *Kortárs*-közlésre. Tehát széles irodalmi nyilvánosság értesülhetett a Kálvin-dráma sorsáról, s hozzá a kortársi társaság és az *ÉS* gárdája között némi szimbiózis is mutatkozott. Valaki illetékes, lapok közeli személy tudósíthatta a szervet. Miszerint erdélyi futárságom bizalmas kapcsolatot tételez Sütő Andrással, így a június végi kísértők őt is a kívánságlistára helyezték. Hiábavalóan. Őszön a fülesszakosztály más orcában, Aczél-közleléből újra feltűnt, de ez már egy másik történet.

DERŰS UNDORRAL olvasom és lapozgatom „Luzsnyánszky” jelentéseit. Az elmúlt másfél évtizedben több százezer iratlap nehézkes, izzadmányos, bikkfaszáraz hivatalos és magán szövege után valósággal üdítő iromány. Amiről azért kitűnik: gyakran lustaságból s rutinból hallomás- és pletykaanyagait fércelgette egybe. Találók például, ahogy a Jancsó Miklós körül alakuló „karrierista klubot” jellemzi. Amely hosszú életűnek bizonyult, mert a közelmúltig kegyük döntött az új alkotásokról, melynek síbolási tétele meghaladta a hétmilliárdot, s 2010 után Andy Vajna úgy elsikálta, hogy a tékozlási hadművelet bíróságra se került. Olykor tájékozatlan Molnár Gál, amit pökhendi fölényvel leplez. Amikor például Haudiquet-et (Philippe) „szorgalmas filmográfusnak”, sértően „a francia Ábel Péternek” jellemzi (1969. III. 13.). Miközben a francia alkotó dél-franciaországi falvak múltjáról, hagyományairól sorozatot forgatott. Molnár Gál jellemzését követően egy évtizeddel pedig a magyar film iránti komoly ismeretét a *Le cinéma hongrois* című kötetben igazolta, amely a Pompidou Központ film-történeti kiállításának kísérő köteteként jelent meg (1979). Éltetője a pletyka, MGP ahhoz férceli bölcsködéseit, mint például Latinovits Zoltánról (1966. május 20-án). Aki „megsértődve visszaadta a szerepet”. Időzített érdeklődés. Mert a Víg-színház közölte a lapokban: a *Filmet forgatunk* május 13-ra hirdetett bemutatóját 18-ára halasztották. Szovjet darab esetében ez politikai kérdés, tán a KGB is tájékozódott?! A Moszkvai Komszomol Színház „hatalmas sikerű darabja” – ahogy majd Molnár Gál moszkvai tudósításában olvasható (*Népszabadság*, 1966. VI. 26.) – ugyan mi az oka a pesti zavarnak? A máskor oly magas igényű kritikus „Luzsnyánszkyként” nem közli: Latinovits egy rossz szovjet darab,

rossz szerepét nem óhajtotta eljátszani. Nyilván a rendező, Horvai István is kínlódott a darabbal, amit a színész megelégelt, és más háborúságokat is összegezve, istenhozzádot mondott a Vígnak. Molnár Gál ismerte Latinovitsot Debrecenből, ahová előadást nézni főiskolásként látogatott 57 őszétől. Király bácsi művészi csapszékében, a klubban az ifjú színészek körében MGP már kifejezte sajátos ambícióját, amikor a feszes ifjú combokat kezdte simogatni, ám grombán lehűtötték, mint harminc év múlva Deák B. Ferenc elbeszélte. Molnár Gál nem kereste Latinovitsot, tehát nem őt súgta, így Víg-szakítását hallomásból formálta jelentéssé. A színészi kötelezettség megszegését hangsúlyozta, és szava sincs a szovjet szerzőről, mert már készülhetett moszkvai útjára. Ahonnan hazatérve a szovjet előadást dicsérte.

FEJEZETEKRE is tagolhatjuk „Luzsnyánszky” életművének másfél évtizedes titkos opusát. Hogy nyilvános színházi vagy filmes megbeszélésekről jelentést miért kértek? Aligha az adatokat igényelték, hiszen azt jegyzőkönyvek is rögzítették, amúgy a szövetségekben és a rendezvények helyszínein, például a Fészekben is ügynökök működtek. „Luzsnyánszky” eszét, értelmezéseit igényelték, hogy sorvezetővel rendezzék a begyűjtött adatokat. Ne áltassuk magunkat; a belügyi-posta felfelé folyamatosan működött. Aczél György arra is kíváncsi volt Molnár Gál-eszéből, amit nem írt, nem írhatott meg a *Népszabadságban* vagy a *Tükörben*. Olykor stilsztikailag is érzékelhető: „Luzsnyánszky” fölé beszél felügyelőjének, netán üzen... – a magosba. Főként a színi állapotok dolgában. Hazai neves és ismeretlen személyek mellett a nyugati magyarok (Pál Sándor, Sipos Gyula) után is érdeklődtek. A rendtartás szerint szovjet művészekről magyar ügynök nem jelenthetett. „Luzsnyánszky” dossziéjának utolsó tétele: Jurij Ljubimovról tudósít (1978. II. 3.). Amelynek alján megjegyzés áll: az irat a szovjet biztonsági szervekhez készülő anyaghoz csatolandó. Ezidőben Ljubimov és Tagankája a KGB első számú gondja.

(Jurij Ljubimov felesége, Koncz Katalin kolléganőm volt. Virtuálisan. Csaknem velem egy időben lett a Film Színház Muzsika „munkatársa”. Idézőjelesen írom, mert lapbeli évtizedemben egyszer se láttam. Oka pedig: Ljubimov 77 végén, 78 elején a Vígszínházban rendezett, s a Magyar–Szovjet Baráti Társaság munkatársa (csak?), Koncz Katalin tolmácsolt, s a művészi vajúdás a Bűn és bűnhődés mellett házasságukat is megszülte. Igen ám, de Ljubimovné civilként oly könnyen nem utazhatott Moszkvába. Aczél György gépezete megoldotta. Délelőtt a Magyar Újságíró Szövetség tagja lett, délután Siklósi Norbert, a Lapkiadó Vállalat igazgatója lapunk munkatársává avatta, s egyúttal moszkvai tudósítónak nevezték ki Ljubimovnéét. Túlzok, ha ötször írt cikklevelet a következő évtizedben. Hogy kit s hogyan szervezett a KGB jelentőként Ljubimov köré, végső és bizonyos listát úgyse tudhatunk. De az a szerkesztőségi emlékem, amikor a Ljubimov-pár Firenzében ragadt, s a szovjet vezetés hiába hívta, itthon Bors Jenőt, a hanglemezzgyár hírhedett igazgatóját valakik megbízták, hogy utazzon Firenzébe a szovjet rendező visszacsábítására. Aminek jeleként egy délelőtt a szomszéd szobából Gách Marianne, a mindentudó kolléga sioító parancsát hallom: „Nehogy visszagyertek! Bors a KGB embere!” Marianne Ljubimovéknak vészjelzésként előre telefonált...)

Kérdésként is tűnődhetünk: Molnár Gál 78 nyarán, mikrofilmen csempézett kézirattal lebukott Ferihegyen, a *Népszabadságtól* kipenderítve, jogi eljárásból kimentve, mégis: 1983 januárjában mint a hazai szövetség küldöttjét (!) a KGB beengedi Ljubimov színházának látására? Honi fedett megbízás is (?); már újra hivatalosan is Aczél a Párt ideológiai vezére. S ebben a bizalomban, már „Luzsnyánszkytlanként” előbb vagy utóbb a KGB miért ne kérhette volna őt egyszer vagy többször baráti társalgásra? MGP(U?) Amiről nyugodtan hallgathat emlékiratában is, tudván: a szovjet belügyi aktákat az orosz titkosok örökre mélyhűtötték.

A folytatásban érdekes egymásutánosság: a betiltott moszkvai Viszockij-estről MGP beszámolt az *ÉS* 1983. február 4-ei számában. Feltűnő: nincs értesülésünk arról, hogy a szovjetek tiltakoztak volna. Sőt, visszakerül az állandóságba: április 2-án tartós szerződést köthetett a Lapkiadó Vállalattal. Hírlapkiadó helyett tehát a Lapkiadó az irány, s majd 88-ban újra a Hírlapkiadó–Népszabadság.

KEZDJÜK AZ ELEJÉN, de a velejét – 1965 januárjában. Terjedelmes kanadai beszámolója szokatlan határontúli magyar tudósítás. Egykor a Néphadsereg Színház párttikára, Kertész Sándor torontói színháza mint küldetéstudat: a műkedvelés és a pénzkereset elegyes ambíciójában zenés darabok és Pestről importált népszerű színészek bonyolítása. Közvetlen híradás a távoli honfiak igénytelenségéről; a párt lapjában aligha közölhette volna. „Luzsnyánszky” szakmafőlenülyesen ítélkezik. Más alkalmak dokumentációja: képek, jelenetek villannak fel Budapest belső ruhatári életéről. Vagyis a Muskátli presszó, a Semmelweis utca magánzóinak portréival a belvárosiak szociológiáját is adatolja főként a hatvanas években; egy-két lesbikus szimat dolgában is vélekedik, s az Orfeo Együttes kommunájának ügye is visszatér „Luzsnyánszky” jelentéseiben. Valójában nem tekinti időnyúzó megbízásnak a hírek szerzését. Jobbára előadások szünetében felszedett értesülésekből, premierek után bárban, lakások nyágyúldéjében vadász-szerző ambícióját érvényesíthette. Élmények és pletykák nyomán töredék-egy-két-ötperces jelentésekből áll össze az erősen hiányosnak tűnő gyűjtemény.

A MADÁCH SZÍNHÁZ 1966. májusi moszkvai vendéggjátékáról szólva kevésbé a művészeti eseményekben merült el, azt megírta a párt lapjában. Inkább egy testes passzus a javuló szovjet életet dicséri, s még inkább a szellemi erjedést, amit már inkább cinikus odahazudásnak mondhatunk. Mi okból? Újabb utazások reményében, gondolva arra, hogy iratát a szovjet szolgálatok is iktatják. Molière *Scapin*jét játszotta (?), ilyenképp moszkvai jelentésében a brezsnyevi szellemi légkörről ámulhattak a tisztelvtársak és Aczél György: „A legakadémikusabb és a legavantgárdabb művészet (és ami köztük van) mind elfér és megvívhatja a maga csatáját, beleavatkozás nélkül. Ezeknek a szélsőségeknek a jelenléte valami kellemes egyensúlyt, harmóniát eredményez” – közölte a haza illetékeseivel a szovjet példát (1966. VI. 8.).

Ebben a 66-os évben, októberben a Madách együttesét Olaszországba is elkísérte. Mindkét utazás voltaképp lovagias nászútnak is tekinthető; mert MGP

emlékiratából (*Coming out*) kitűnik: Moszkvába előretazott, hogy a statisztaként a társulattal érkező Ronyecz Máriának már virággal imponálhasson a repülőtéren. Firenzébe pedig csak a hivatalos útlevelét igényelte lapjától, így kedvesének napidíjából éltek az itáliai napokat. Moszkvai tudósításából kitűnik: „Nagy sikerrel” fogadták a *Hamletet* (*Népszabadság*, 1966. V. 27.). Leleményesen tömörítve neves szovjet művészek egy-egy mondatos idézetével is erősítette Gábor Miklós alakításának és Vámos László rendezésének érdemét. Magyar prózai színház először szerepelt a Szovjetunióban; a sikert így összegezte a *Népszabadság*ban: „Beigazolódott, hogy a magyar színházi kultúra, a tehetséges színészek és jelentős produkciók »exportképesek«.” Frappánsan megállapította: a nyelvi nehézségtől sem kell félni, mert: „a tehetség és költészet áthidalja”.

Molnár Gál Péter tudósítása „Luzsnyánszky” jelentésétől abban különbözik, hogy utóbbi a művészi szempontokat kevésbé említi. Felügyelőjének inkább a szovjet szellemi élet, az ellátás javulását, a hazai előkészítő propaganda hibáit, a társulat, a követségi fogadás jó hangulatát ismertette. Lapjában csak finoman pendítette, hogy a *Kispolgárok* nagyon ismert dráma, „Luzsnyánszky” már „elbizakodottsággal” közölte: Gorkij darabját is bemutatták Moszkvában. A *Magyar Elektra* és a *Kocsonya Mihály házasságát* lényegteleníti a tudósításban, de III/III-as mivoltában már tárgyyszerűbb: „színházi ingyencségnek” mondott darabok helyett bölcsebbnek vélte volna zenés mű vagy mai magyar dráma előadását. „Luzsnyánszky” az őszi olasz út háttérét, a szervezés gondjait, a Lengyel Menyhérttel való találkozás részleteit beszélte el, s mint zárta: „komoly sikerként könyvelhető el a vendégjáték” (XI. 22.). Amit a *Népszabadság*ban a *Koldusopera* és az *Egy szerelem három éjszakája* előadásának olasz lapszemléjében idézett mondatokkal is igazolt. A pártlap Itália-járó színi emberének hírlapírói volta már szükösnek mondható. Mert hazaérkezésének óráiban pusztító áradat szakadt a városra; három emelet magasán hömpölygött a víz Firenze utcáin. És MGP hallgatott. Szava sincs az olasz kultúra, az egyetemes művészet értékeinek pusztulásáról. Képzetele és lelkiismerete se moccan, hogy írásban sirassa azokat a templomi kincsek, szellemi értékek sebesülését, elmúlását, amit néhány nappal korábban még Ronyecz Máriával csodáltak. Stílusa jól tempózik, de hírlapíróként szükös a láthatára. Cikkez, olykor glosszát is jegyez, de interjúra egész életében alig vette rá magát. Oka? Mással a nyilvános társalgás, ellentmondó dramaturgiai építkezést igényel. Mert ő fölényes, bajos stíl-küzdelem az arányos szellemi léggörcs hitelesen fűteni, amíg egy cikk, magánbeszély, monológ játszani könnyedséggel megírható. (1982 őszén a tévé *Mestersége: színész* sorozatában néhány idős művészt faggatott. Cinizmusát kantározva, sűrített tudakossága affektált, raccsoló dallamossággal mosolyosan hangzott, miközben a kamera gyakran és tapintatosan arcát elkerülte.)

A „Luzsnyánszky”-játék új szcénája is előtűnik a 66-os évben: a két vendégjáték között a „Színházakról” tárgykörben összefoglaló jelentéssel szolgált Gál Ferencnek (1966. VII. 18). Sűrű, koncentrált írás, mely előbb általánosít: koncepciószegénység jellemzi a hazai előadásokat. S mint mondja, két „nagy kérdésben”

kimerül a színi gondolat: „a háború rossz dolog”, továbbá: „a hatalom kérdése: a lehetőséghez képest ezt is történelmi közege, elidegenítve jelentkezik, és másodlagos felbűfögésben, kávéházi szinten elsopánkodva a sopánkodni valókat a hatalomról és az egyén korlátozott lehetőségeiről”. Fölényes és sunyi bölcsélet, hiszen jól tudja, hogy például Illyés három történelmi darabja s több Németh László-dráma, nem kávéházi rangon, hiába várja feltámadását. Tárgyasítani se meri, hogy 1956 és a forradalom kérdése az igazmondás erejében is tiltott, tehát a jelenbe hasító kérdések helyett persze hogy a dadogás, elnémuló párbeszédek színeképe; a Jelentő magasztos képével szólva: „böfögés” észlelhető az új darabokban. Névre és címre utalóan a Madách Színházzal kezdte: „Hogyan kerül össze egy színházban az operaián látványos Vámos és a bensőségesen lírai Ádám Ottó?” Egy hónappal korábban a Madách művészi erejének igazolását tudatta Moszkvából, itt pedig esztétikai ütemzavarról elmélkedik. Ám óvatos háborgó, mert arról szava sincs, hogy Ruttkai Ottó irányítása miként zülleszt az alkotói légkört, melynek majd eredménye: 1969-ben Pártos Géza elhagyta a hazát, Vámos László az Operettbe távozik. Abban persze igaza van, hogy nagyvégre a 67/68-as keleti és nyugati erjedési folyamat kikényszeríti a *Kegyenc* előadását a Madáchban, de Vámos klasszicizáló stílje eltávolítja a jelentőt az előadást (1968. VII. 29.). „Az éltető aktualitás elszökkent” – mondja „Luzsnyászký”, utalva *A nagy Romulusra* is. Minthogy az előadásokat értékelve hajlandósága soha nem mutatkozott arra, hogy ügynök úr sorsunkba vágóan egy elismerő gondolatot kipréseljen magából. Amikor pedig a nemzeti kérdéssel szembesül, „Luzsnyászký” egy hitvány pártmunkás színvonalán okoskodik. A *Tisztákról* így vélekedett: a példázat „hamis elemzésen alapszik. Antidialektikus és nacionalista” (1970. I. 8.).

A NEMZETI ÜGYE több rétegű és társadalmi kérdés is. 1964. június végén bezárt a színház, elkezdődött a hurcolkodás, a kibelezés, majd 1965. március 15-én a robbantási hadművelettel a végjáték indult. Talán egy pillanatra MGP elgyöngült. A *Népszabadságban* anatómia, de a *Tükörben* mellőzve a történelmi tényeket, megvallja: „A színház temetésére nem mentem el.” Mert a Nemzeti: „A Színház volt számomra, 10 éven keresztül minden darabot láttam itt... egy Shakespeare-előadás alatt jöttem rá, hogy akivel a premiért nézem, abba rettenetes szerelmes vagyok” (1964/19). A forradalmat követően az első nagy, a politika magasáig ható felháborodás, mely itthon és Marosvásárhelytől Los Angelesig a világ magyarságát is mozdította, a Nemzeti Színház megsemmisítése. Zsákszámra érkeztek a tiltakozó levelek a Kádár-irodára. Elképzelhető, hogy a Nemzeti tárgyában „Luzsnyászký” jelentését, jelentéseit nem igényelték? Képtelenség. A hiány mindennél erősebben igazolja: „Luzsnyászký” dossziéját is vágták, szabták, herélték.

Maradékot lapogtatunk.

Feltűnő, hogy színházi jelentésekben sok a „Törlés az eredeti iraton” jelzés; vajon: személyi célzatosság okán csonkultak? Netán elvi élességét sokallta valaki felettes? Ítélezésének szempontja is világos; a bulvár előadások kritikája:

„Nem aktivizálnak, hanem lefegyvereznek. Elálmosítanak. Elzsongítanak. (Törlés az eredeti iraton!) Elterelik a figyelmet nemcsak a problémákról, hanem a gondolkodás szükségességéről is” (1968. VII. 29.). Ideológiai-esztétikai irányból kérdezi a Nemzeti ügyét: „Hogyan [fér meg egy színházban] a részletezően gondolati kommunista Major és a nagyvonalúan mechanizált látványos, a polgári színház képviselője Marton Endre?” (1966. VII. 15.) Kérdése hamis. Mert: nem a stílusösszhang a Nemzeti központi gondja, főként azért nem, mert a Nemzeti Színház összefogó hivatása folytán, a magyar dráma kitüntetett képviselője és a világ klasszikusainak honi értelmezése különféle hangoltságot enged és igényel. Mellesleg: Marton is az MSZMP tagja, de hogyan rendezhetné kommunista módon a *Czillei és Hunyadiakat*, avagy a *Mózeset*? Az csak Major Tamás mániás dogmája, hogy a harmincas években látott néhány szavalatos Comédie-előadást, s még haldoklóként is a dikciómániáért gyalázta Molière házáat, holott jó korszakaiban éppen az jellemezte és jellemzi, hogy változatos stílus mestereit hívja Racine-, Labiche-, Jarry-darabok rendezésére. „Luzsnyánszky” hiteles kérdése pedig így szólhatna: a felsőbbek, vagyis Aczél György hogyan tűri a két alkotó társulatmegosztó, hatalmi viaskodását? Amely már csaknem egy évtizede nyíltan pusztítja az együttest és a színházat? És még folytatódott egy jó évtizedig... Molnár Gál Péter, alias „Luzsnyánszky” ezt nagyon jól tudta, már csak azért is, mert anyja, Gál Irénke, a színház gépirója, s jóvoltából családi bennfentes a Nemzeti mindennapjaiban. Anyuka jelentéktelen irodista, de ötvenhat után az alakuló MSZMP kevés pártosának gyűlésein hangoskodott a művészek politikai szelektálásában. Helyzetjelentésében „Luzsnyánszky” így összegez: „A magyar színházi kultúra fennállása óta – kivéve az exportdráma, két világháború közötti periódusát – utánjátszó kultúra volt. És az ma is. Ennek az oka, hogy a színházak és az irodalom között semmi kapcsolat nincs.” (1966. VII. 15.)

NYEGLE ÉS VALÓTLAN állítás. Azért például, mert Németh Antal 1935–1944 között nem exportirodalmat szervezett, hanem változatos sikerrel az új magyar írók sorát avatta szerzővé (Németh László, Illés Endre, Márai Sándor, Hubay Miklós, Zilahy Lajos, Tamási Áron, Kodolányi János). Az 56-os forradalom bukása után, a hatalommal viaskodó írók folytonos tilalmában, húzd meg, ereszd meg játékokat kényszerítettek a színházakra is. Sarkadi úgy halt meg (1961. április), hogy két darabja lapult a Madách Színház dramaturgiáján, öngyilkosságának másnapján Aczél telefonja megszólalt: kezdhetik próbálni az *Elveszett paradicsomot!* De az *Oszlopos Simeont* még akkor is ana téma sújtotta, amikor „Luzsnyánszky” a színházak közönyén háborogott. Hasonló sorsot élt Csurka is; már évekkel korábban átadta Várkonyi Zoltánnak a *Ki lesz a bálányát*, de a Vig-színház főrendezője szelídebbre hangolt játékokat rendelt az írótól. Tamási úgy halt meg (1966), hogy a *Hegyi patak* (1958) a Néphadsereg Színházban és a Madáchban se érdemesült előadásra, és a forradalmi írói kollégium a Nemzetiben 1957 januárjában hiába szerződött az *Ördögölő Józsiásra*, színpadra nem juthatott. Mesterházi, Dobozi az ideológiás nivó, vagy Debrecenben az Írószövetség

párttitkárának, a dilettáns Molnár Gézának a darabjait játsszák. Az 56-ért halálra ítélt, majd a külföldi tiltakozásra börtönnel büntetett, később szabadult Gáli József, a *Szabadsághegy* (bemutatója: Rajk temetésének estéjén, október 6-án) írója csak gyerekdarab szerzőjeként kerülhetett színpadra. Mészöly Miklós *Az ablakmosó* című darabjáért repült a *Jelenkor* főszerkesztője, Tüskés Tibor, majd a miskolci színházban is betiltották. És éppen „Luzsnyánszky” ne értesült volna arról, hogy Aczél a Nemzeti és a Madách között éveken át labdázott Illyés *Kegyencével*? Cáfolatnak ennyi is elég „Luzsnyánszky” vádjára, mert új előadások dolgában folytonos a vita, huzakodás a minisztériummal, valójában Aczél Györggyel. Ami voltaképp a szabadság, a szuverenitás kérdése, a társadalom drámája. De a régiek is olykor fogságban maradtak; Katona József *Ziskáját* se engedték bemutatni Kecskeméten a lázas cseh események okán. Ahogy 1813-ban a cenzor dolgozott Katona darabjával, úgy azt elvtársi, belátó szolidaritásnak nevezték 1968-ban.

SZABAD MŰHELYKÉNT a színházak nem dolgozhattak. A leltár elmaradt, a végösszegzéshez már nem óhajt eljutni „Luzsnyánszky”, mert gyaníthatja: Aczél is olvassa jelentéseit. Voltaképp így is célzottan írja; felügyelő tisztjének „Luzsnyánszky” érvei magasak. Dörzsölten fogalmaz, hogy a szabadság kérdését ne feszegetse. Mert kettős státusa Aczélnál összeért; végleges igazmondása, végzetes látélet a felelősnek, „a miniszter első felettesének”, ahogy Aczélt ironizálták művészi körökben. Latinovits Zoltán *Ködszurkáló* címmel főként jeles színháziak írásaiból összefűzött „Bűn-böngészde és tüskemozaik a színház felelősségéről” gondolataival először jelezte nyugtalanságát (*Új Írás*, 1966/11).

S még valamit: a „reform” érlelődött. „Luzsnyánszky” önvédelmes helyzetkritikáját pontosan időzítette a politikai-gazdasági változások széljárásához. Pártos „szamizdat”? Molnár Gál, a *Népszabadság* cikkezője illemtudó, „Luzsnyánszkyként” pedig hallgatott a felső felelősökről, helyettük is szívósan a színházi vezetőket feddte a tespedésért. Ebben a forgatókönyvben veszélytelen a lázítás, s ami fontosabb: pontatlan. Mert tehetsége válogatja, de az alkotó a szabadság verembe vergődésének állapotát szenvedte. Molnár Gál-„Luzsnyánszky” vörös könyvecske nélkül is a párt hitbizományosa, lemezlovasaként működött. Igazolja 1966. július 15-ei jelentésének zárógondolata, miszerint Beckett *Godot-ra várva* című darabját a Thália Stúdió bemutatta, de: „nem lett társadalmi esemény, csak intellektuális ingyencség. Sznobcsemege.” Mi a valóság? 1956 augusztusában Major Tamás Párizsból hazatérve lelkesen ígerte: „feltétlenül sort kerítünk Beckett nagyszerű »Godot«-jának bemutatására is új színpadunkon” (*Esti Budapest*, 1956. IX. 10.). A Nemzeti stúdióhoz nem jutott, a magyar közönség még tíz évig várhatott *Godot*-ra. Magam Debrecenből igyekeztem, hogy láthassam, nem sznobságból, hanem a megismerés, a tájékozódás igényében. „Luzsnyánszky” hivatalos útlevéllal, világot járva nyegle műlovarként lenézte a kései premiért, de azért a pesti, belterjes sznob is okoskodik benne; ugyan miért kellett volna társadalmi eseménynek lennie? Amúgy pedig árulkodó az igény; kedvező időkben a színház szabadon lélegzik, ott az „esemény”, ahol

csökkent, zsarnokian szűkös a szellem. Avagy egy premier küllemi, önmutogató hajlandóság. Godot pedig oly későn érkezett, hogy már senki sem várta. Molnár Gál pedig már egy későbbi Beckett-darab ismeretében is fölényes: az *Ó, azok a boldog, szép napokat*, Madeleine Renaud és Jean-Louis Barrault előadását a párizsi Odéonban évekkorábban láthatta.

FELTŰNŐ, hogy a Madách két sikeres vendégszínházi előadásáról tudósító Molnár Gál „Luzsnyánszky” minőségében 1967. IV. 15-én a színházi élet művészi krízisét elemző dolgozatával ajándékozta meg felügyelőjét. Miért e célzatosság? Érzékelhető: nem a politikai jelentést ambicionálja, hanem szaklapba való elemzéssel szolgál Ádám Ottó és Vámos László közti feszültségről. Némileg adatolva a két alkotó „művészi csődjét”. Korábban hiányoltuk, hogy a feszültség okozójaként a direktort nem említette, de itt már olvasható „Luzsnyánszky” viszályérve: Ruttkai Ottó igazgató Vámos-pártisága! A szerkesztő titokzatos tudatalattija folytán a *Kapu* kiadványa kétszer közli „Luzsnyánszky” vádiratát, amely csak nyomatékolja kérdésünket, miért éppen a Madáchra pikkel a publicista, aki előző évben önkaratából külföldi útra kísérte a színházat?

Dereng egy válaszváltozat: Cherchez la femme! Molnár Gál Péter *Coming out* című könyvében felidézi a firenzei vendégszínház (1966. ősz) szabad óráit „a szállodahallban magányosan ténfergett Ruttkai Ottó, a színház igazgatója. Megesett rajta a szívem. Magunkkal vittük. Alkudtam a Mercantón gyermekének ajándéokra. Vittük ebédelni, vittük múzeumba...” Innen a direktor Aczélhoz vezető pletyka történetére fut a történet, de most „Luzsnyánszky” célzatos ambícióját keressük. Ronyecz Mária végzős hallgatóként a Madách Színházba vágyott. Hiteles személytől tudom: Molnár Gál beszélt a színház direktoriájával, így Ádám Ottóval is (1967 kora tavasza). A szerződtetések március második felében bonyolódtak. Ronyeczet nem igényelték, és nem tehetségtelensége okán. Vele Molnár Gál Pétert is beengedték volna a színházba, márpedig bármily viszályok is lobbantak a vezetésben, abban egyetértettek: a *Népszabadság* ártott szellemét feleségével nem szabadítják magukra. 1967. április 15-én „Luzsnyánszky” már célzottan lőtt a Madách Színházra, amit Gál Ferenc rendőr őrnagy május 2-án jelentésként továbbított.

NEM TUDHATÓ, miért szakadozott a Tiszt és a Jelentő találkozójának dokumentációja. Nyaranta szüneteltek, ezt MGP emlékirata is említi. Am olykor hónapokig szünetelt íródeákása a rivaldafény árnyékában. Molnár Gál ha külföldre kísért társulatot, vagy színháznézőben járja is a világot, távolléte napokban mérhető. Am fél éves a hiátus, például: 1967. XII. 12-én a színházak műsorpolitikájáról futó ismertetésében, amikor újólag téma a Madách is. A következő „Luzsnyánszky”-irat pedig 1968. július 29-én dátumozott. Az 1967/68-as színi évről szóló terjedelmes dolgozata szerint az értékes művek és a sekélyes bulvár irány élesen szétválak. A tudathasadásos körlelet így szól: „Szocialista színház nincs ma Magyarországon.” Pontosíthatjuk: magyar színház nincs, mert magyar nyelvű színjátszás bonyolódott, hogy Németh László észleletét a prózáról a teátrumi állapotra fordítsuk. A Madách Színház kitüntetett; MGP potyolása

itt is fáradhatatlan. Általánosságban pedig: „a színházvezetők szellemi impotenciája” okozza a bulváraradatot, a nyugati sikerdarabok sietős utánjátszását. S hogy mit tekint „Luzsnyánszky” szocialista színháznak, azt nem körvonalazza, csak sejtjük: Major Brecht-színházának utánzatát. Moszkva a másik ideológiai központja, amúgy pedig nyugatjárás, a folyamatos beavatottság-tudat éltetése. Feltűnő, hogy Varsóba, Krakkóba, a bukaresti Bulandrába nem igyekezett hasonló ambícióval. Oka gyanítható: a lengyel színházi életben különösen erős hatalom- és szovjetellenes előadások születtek. MGP és „Luzsnyánszky” óvatos táncos; Pintilie rendezését vagy a krakkói, varsói bemutatókat elemezni kockázatos. Prágával is óvatosan. Krejča, Menzel, a kis színházak gyanúsak! A testvéri-elvtársiasság viharos hétköznapiágában téves lépéssel, értelmezésével pártos szabadságát kockáztatta volna.

MAGYAROK A HATÁRON TÚL? Ott a pletyka és a jólertesültség nem valutaképes, szembesülnie kéne a sorstörténetünkkel is. S tán magával és a színház hivatásával, a Kárpátok kebelében. Múltjukat, a hagyományokat nem ismerte, a politikai gondokkal se óhajtotta fárasztani magát. Harag György kivételes európai rangú színházáról szava sincs. Ha jól nyomoztam írásai árjában, Kolozsváron 1969 decemberében Major Tamás *Téli rege* rendezését nézte meg. És írt egy Major-dicséretet a brechtizált Shakespeare jegyében. Téves kizárólagosság, hogy színészeit Major megtanította gondolkodni. Miért, Gellért Endre vagy Nádasdy nem tanította meg? Major Brecht-rendezéseiben lehet, hogy Töröcsik Mari színésszé és művésszé formálódott, de az üres házak azért azt sugallják, valami sorrendi zavar mutatkozik. Bár Major főrendezőként uralta a Nemzetit, rendezései mellett a társulattal nem törődött. Nem szerette eléggé a színészeit, ahogy Ruszt József találóan írja (*Napló*, 1962–1969). Nem nevelt, csak rendezett, s közben előjátszott legtöbb színész viszolygására, noha nem merték neki mondani. És kérdezzük: Major miért nem tanította meg Hevesi Sándorra és Németh Antalra a Nemzeti színészeit és a Főiskolán készülődő fiatalokat? Hogy a Nemzeti, és főképpen Major 1945-től a politika folytonos viharzásaihoz alkalmazkodva, társulatát és a közönségét következetesen nem nevelte, nem is nevelhette, lelkileg így nem is építkezhetett.

Képtelenség a hatvanas években is: a műsorpolitika egyenszabályozott; tematika, származási, ország, műfaj s egyéb szempontok rovataiban. Azt is jelenti ügynökünk, hogy a tunya igazgatók nem ismerik a társadalmat, a szociológiai felméréseket. Ugyan hány felmérés igazolta, merte igazolni, miszerint mélységesen hamis a szocialista brigádmozgalom színházjárásának társadalmi hitele. Hogy telt házat tudat a jelentés, és néhány tucat néző fáradtan-kénytelen mered a színpadra (Brecht: *Coriolanus*, *Vágóhidak Szent Johannája*). Mások el se mentek, vagy söröztek az átelleni ivóban, s majd előadás végén a brigádnaplót aláírták a művészekkel. A katonasággal, az iskolásokkal bélelt kénytelen-előadások sora rendszersajátos hazugság, amiről már „Luzsnyánszky” nem háborog.

VAGY-VAGY, mondja „Luzsnyánszky”; „egyik vagy másik stílus, egyik vagy másik világnézet” – de hisz a vagytalanság, azaz elegyes műsor az aczéli politika

lényege. A tárgyyszerűség igényében lássuk az 1967. decemberi elemzésének irányzatosan nyegle gondolkodását. A Thália Színház „kétszínűségét” kritizálva a politikusság „kávéházi” színvonalával elintézi a minősítést. Abban a naptári évben Goethe *Tasso*, Osztrovszkij *Vihar* című darabja mellett hazai szerzők sorában, változó színvonalon Somogyi Tóth Sándor (*Szerencse vagy halál*) Petőfi (*Tigris és hiéna*), Darvas József (*Zrínyi*) és a 20. századi magyar dráma kiemelkedő eseményére, Örkény István *Tótékjának* ősbemutatójára került sor. Az említett előadások egyikére se hivatkozik „Luzsnyánszky”, nyilván azért, nehogy teóriájának felszínes voltába gabalyodjon. A *Tótékről* is hallgat, noha a *Népszabadságban* főnöke, Pándi Pál méltatta, Molnár Gál a *Tükör* című képes lap ajánlójában névtelenül így kínálja: „új és érdekes szín a magyar dráma történetében”, a szereplők között pedig: „Latinovits Zoltán és Dajka Margit alakítása rendkívüli” (1967/10). Két számmal később pedig Latinovits színészi portréját körvonalazva, főképpen a *Tóték* őrnagyát elemzi. Dramaturg-diplomásként meglehetősen sekély célzatossággal. Miszerint az Őrnagy vendégségében „Tóték kívánják, hogy rossz legyen hozzájuk, és leigázza őket. Oly gárgyultan tisztelik ugyanis a hatalmat, hogy azt tételezik fel, a hatalom még vakációja idején is elnyomni akar” (*Tükör*, 1967/12). Hüledezik az olvasó: MGP ennyire ne akarná érteni Örkény darabját? Hogy egyensúlyos voltában elevenszik meg a Rettenet sugárhatása: Tóték fia a fronton, s az Őrnagy jóindulatának megnyerése mint tragikus-heroikus küzdelem a dráma tétje. Jámbor és gyanútlan iparkodás és végzetes hiábavalóság. Mint Ionescónál *Az orrszarvú*, de ami a román-francia írónál absztrakció, a kelet-közép-európai írónál a valóság fordul abszurdoidba, ahogy például Örkénynél vagy Rożewicz, Havel, Páskándi Géza darabjaiban.

Jelenre fordítva, MGP-változatában: Tóték kívánják a faszizmust.

S hogy miért a színi ember dzsipi eszének téves tervező hajlandósága? Mert ha nem is írja s mondja, a teóriát lappangva járhatja: tízmillió faszizta (Rákosi) országa a kádári puhított változatban: a Horthy-faszizmusban mindenki némán stasztált a Rém-világhoz és zsidó honfitársaink bevagonírozásához. Azért ennél mélyebb és súlyosabb a tragédia, ahogy Örkény Mátra-beli sorsdrámájában megeleveníti: az érdekek, a félnivalók sokféleképp bénítják, bonyolítják-alakítják az ember lelkiismeretét s vele együttérző és cselekvő hajlandóságát.

Aki él, az kollaborál, mondta az óvilágban drága emlékezetű Pákozdy Feri bácsi, első, esendő színi írássom első dicsérője. Rettenetes állítás, de jobbára igaz. De most egy kitüntetett írástudó kegyenc történetéről beszélünk. MGP kétes virtuozitása: áttáncolta a kádári-aczéli évtizedeket. A sajátosan magyar népszocialista faszizmust. Ha meggondoljuk, ez is a hungaricum egyik változata.

(Folytatjuk)